

İSİMSİZ ÇEVİRMEN ANITI¹

Sabri Gürses

Çevirmen, Osmanlı Devleti'nden günümüze, Türkiye'de yaşadığımız bütün dönüşümlerin başlıca kahramanı, kesinlikle anıtı dikilmesi gereken bir figür. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Lozan Antlaşması'na dek en temel sorunlardan biri, metinlerde yer alan kavramların tarafların dillerinde karşılık bulabilmesi, taraflarca kabul edilmesiydi; çevirmenler tarafların taleplerini kavramlara dökmek için büyük çabalar harcadılar. Aynı şekilde, Victor Hugo'nun *Sefiller*'inden Julio Cortazar'ın *Seksek*'ine, Fransız ulusal marşı *Marseillaise*'den Allende'nin seçim şarkısı *Venceremos*'a, Hammer'ın *Osmanlı Tarihi*'nden Marx-Engels'in *Komünist Manifestosu*'na dek sayısız çeviri, Türkiye'de hayatı derinden sarstı, değiştirdi. Peki çevirmenin hayatı değişti mi?

Değişti ve değişmedi. Çevirmenin bu uzun süreçteki hayatındaki iniş çıkışları, kanımca üç açıdan ele almak mümkün. Geçim derdi, elektronik olanaklar ve çevirmene yönelik ideolojik yaklaşımlar. Sırasıyla bunlara bakalım.

Çevirmenin Hamallığı

Çevirmenin, özellikle kitap çevirmenin günümüzde yaşadığı sıkıntıları anlayabilmek için, geçmişe bakmak gerekir. Çevirmenin koşulları iyileşiyor mu, kötüleşiyor mu? Bunun için çeviri tarihinde önemli bir yeri olan ve çevirmen için en parlak devirlerden biri sayılan M.E.B. Tercüme Odası dönemine bakmak yararlı olabilir.

Rus klasiklerinin başlıca çevirmenlerinden Hasan Ali Ediz, 1939 yılında Milli Eğitim Yayınevi'nin klasikler dizisi için yapılan çevirilerden bahsederken şunları söylüyor:

“Devletin yaptırdığı tercümelere (ki forma başına 32 liradır) daha geniş bir tercüman kadrosuna yaptırmak suretiyle birçok mütercimleri terfi ettirmek [rahat yaşamasını sağlamak] lazımdır.

¹ BirGün Kitap dergisinde 14.11.2006 günü, kısaltılmış ve eksiz olarak yayımlandı.

Hepsinden mühimmi, devlet, tercüme eserleri hususi tâbilerden [yayıncılardan] satın alırken, bu verdiği paranın muayyen bir kısmının mütercime gitmesini temin etmek suretiyle mütercimi doyurmak yolunu da tutmalıdır.”

Burada iki dikkat çekici nokta var. Birincisi, M.E.B. yayımlamaya başladığı klasikler dizisinin bir kısmını özel yayıncılardan satın almış, fakat yayıncılara ödenen para içinde çevirmen telifi yok ya da yayıncılar çevirmene böyle bir ücret vermiyor.

İkincisi: Hasan Ali Ediz, M.E.B.’nin klasikler dizisi için forma başına (bir forma 16 sayfadır) 32 lira verdiğini belirtiyor. Mantiken bakanlığın bütün çevirmenlere aynı bedeli verdiğini düşünmemiz gerekir. Fakat Halikarnas Balıkcısı, Cevat Şakir Kabaağaçlı’nın 1947 yılında Necati Cumalı’ya yazdığı bir mektupta farklı bir rakam dile getiriyor:

“Bernard Shaw'un *İnsan ve Üst İnsan* piyesini tercüme etmiştim. Onun altı yüz küsur lira- 2/3 parasını aldım. Demek ki 200 küsur lira alacağım kaldı. Bakanlık onu basmak istemiyor, korkuyormuş. Çünkü o İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanacaktı. Fakat yayın ve basın bilmemesi müsaade etmemiş. Biz eseri göndereli iki küsur sene oldu. Bakanlık ister bassın, ister basmasın, 200 küsur lirasını versin. Bir de *Nostramo*'nun ikinci cildinin parası yani iki sulsü, yani 600 küsur lirayı hemen hemen iki sene önce almıştım. Alacağım 300 küsur liranın verilmesi. Yani iki kitap 500 küsur lira eder.”

Shaw’un piyesi 330 sayfa, yani tam olarak 20 forma. Cevat Şakir, 800 lira kadar bir alaktan bahsettiğine göre, bu kitabı forması 40 liradan yapmış olmalı. Bu hesap *Nostramo* çevirisiyle de doğrulanıyor; *Nostramo*’nun 2. cildi 240 sayfa, yani on beş forma, Cevat Şakir bu cilt için 600 lira almış, bu toplam bedel olsaydı, forma başına 40 lira ederdi, ama 300 lira daha bekliyor, demek ki forma başına 50 liradan fazla bir ücrete anlaşmış olabilir.

Hasan Ali Ediz’in 32 lirasıyla Halikarnas Balıkcısı’nın 40 ila 50 lirası arasındaki fark, yayınevinin onlarla farklı sözleşmeler yaptığını mı gösteriyor? Yoksa sadece geçen 8 yılda çevirmen ücretinin artmış olduğunu mu gösteriyor?

Her koşulda, iki çevirmenin yazdıkları çevirmen ve yayınevi arasında günümüzde yaşanan sorunların çok uzun bir geçmişi olduğunu gösteriyor. Cevat Şakir’in Necati Cumalı’ya 1946-47 yılında yazdığı mektuplardan birçok şey öğreniyoruz: devlete ait olan yayınevi ödemeyi geciktiriyor, bir piyes çevirisinin yayımmı tehlikeli bularak vazgeçiyor, dolayısıyla çeviri bedelini ödemiyor, daha da önemlisi anlaşılan Cevat Şakir’le M.E.B.

arasında bir sözleşme yok: çevirmen tahmini hesap yapıyor ve bir sözleşmede belirtilen ödeme tarihini geciktirdiklerinden yakınamıyor.

“*Nostramo* üç cilttir. Birinci cilt basıldı ve parası tamamen alındı. İkinci cildin üçte ikisi yani altı yüz kûsur lirası alındı, üç yüz kûsur lira alacağım kaldı. Zannedersen bu üç yüz liranın alınması için vekâletnameye ihtiyaç yok. Üçüncü cildin ne üçte ikisi ne üçte biri alındı. - Binaenaleyh benim alacağım, ikinci ciltten 300 kûsur, üçüncü cilt veyahut son kısmından da 500 ilâ 600 liradır ki ceman yekûn 800-900 lira eder. Mektubunda son kısımdan bahsediyorsun fakat ikinci cilt veya son kısmın 300 kûsur lirasından bahis yok. Bunu soruştur.”

Günümüzde de durum aynıdır. Rastlantısal işler dışında, çevirmenler çeviriden kazandıklarıyla geçinmekte zorlanıyorlar. Farklı çevirmenlere farklı ücret verilmesi durumuyla karşılaşılıyor. Yayınevleri artık sözleşme yapıyorlar belki, ama ya her çevirmenin sözleşmesi bir başkasınıninkine benzemiyor, ya da koşullar çok şaşırtıcı olabiliyor. Bazı sözleşmeler “ömür boyu” diye yapılıyor (hukuken geçersiz), bazıları “yirmi yıllığına” yapılıyor (yine geçersiz) ve “on yıllığına” yapılanlar da var (geçerli ama acımasız); bazı sözleşmelerde çevirmene ikinci baskıda para ödeneceği belirtiliyor, bazılarında ödenmeyeceği belirtiliyor; bazı sözleşmelerde yüzde üzerinden hesap yapılıyor, bazılarında sayfa başı üzerinden.

Çevirmenin derdi bir yüzyıldır aynı: aylık sabit bir ücret alabilmek, hayatını güvencede hissetmek, yaptığı işi meslek olarak görebilmek. Bu yüz yıldır sağlanabilmiş değil. Üstelik belki daha da kötüye gidiyor. Hasan Ali Ediz, yukarıda alıntılanan yazısının bir başka yerinde şunu söylüyor:

“Bir mütercim, iyi bir tercüme yapmak şartıyla haftada iki formadan fazla tercüme yapamayacağına göre eline geçecek para, nihayet ayda kırk liradan fazla olmayacaktır. Kitap ve yazı işleriyle uğraşan, birçok kitap parası vermeye mecbur kalan bir adam için bu paranın ne kadar az olduğunu hepimiz takdir ederiz.”

Bu hesabı günümüze uyarlayalım. Günümüzde en iyimser hesaplarsak, bir çevirmen % 7 net telif alıyor; iyi bir çeviri haftada 30 sayfadan, ayda 120 sayfalık bir kitap eder. 120 sayfalık kitap ortalama 7 lira olsa ve kitap iyimser tahminle 2000 adet basılsa, çevirmenin alacağı ücret yaklaşık 980 liradır. Yani yoksulluk sınırında bir rakam. Bu çevirmen tek başına

yaşamaz, ailesinin yanında kalır ya da çocuk sahibi olmadan kendi ailesini kurar. Bu çevirmen herhangi bir kültür etkinliğine de katılamaz.

Üstelik bu iyimser hesap, tam anlamıyla iyimser hesap. Çünkü birincisi, % 7 net telif alamaz. Alsa bile kitaplar artık 2000 değil 1000 basılıyor. Dahası iş olarak önüne 120 sayfalık kitap değil daha çok ortalama 250 sayfalık kitaplar gelir. Ve en kötüsü, ücretini işi teslim ettiği zaman alamaz: kitabın yayımlanması durumunda ve yayımın ardından gelen aylık taksitlerle alır. Yeni bir hesap yaparsak: 250 sayfalık bir kitabı 2 ayda tamamlar ve kitap 1000 adet basılır, fiyatı 15 lira olursa, % 7 net telifle alacağı para yaklaşık 1050 liradır: iki aylık geçim parası. Yoksulluk sınırının altında bir rakam. Bu çevirmen yaşayamaz.

Dolayısıyla günümüz çevirmeni (eğer iyi çevirinin ölçütü, haftada 100 sayfa halini almadıysa) iyi çeviri yapmaktan vazgeçecek ve hayatını sürdürebilmek için birden fazla iş almak, iki ayda yapacağı işi bir ayda yapmak gibi yollara başvuracaktır. Ya da ısrarla iyimser olalım, bu çevirmen her koşulda iyi çeviri yapmaktadır diyelim. Yine de Hasan Ali Ediz'e göre çok daha kötü koşullarda olacaktır. Çünkü geleceğe pek bir miras bırakmamaktadır. Nadir durumlar dışında güncel kitaplar çevirir, bu kitaplar çok nadir olarak ikinci baskı yapar, geleceğe kalmaz. Dolayısıyla çevirmen, tıpkı bir fabrika işçisi gibi, önünde akıp duran montaj bantına bağımlı olarak çalışan, aklında aylık geçimden başka şey olmayan biri olur. Seçim hakkı yoktur, geçim derdi nedeniyle kültürel tercihlerinden vazgeçer, çevirmek istediği değil çevirmesi istenen şeyi istemese bile çevirir. Çünkü işi geri çevirirse, yeni iş alamayabilir. Ömer Seyfettin, çevirmenin ne kazandığını çok uzun zaman önce berrak bir şekilde ifade etmiş: "kitapları matbaadan mücellithaneye, kitaphaneye taşıyan hamalınkinden az." Bugün kitaplar kamyonla taşınıyor ve evet, şoförle çevirmenin kazançları çok farklı değil. Olmalı mı, ne demek, elbette hayır, sonuçta ikisi de bir şeyi bir yerden diğerine taşıyor.

Ama o zaman, bir adım daha atılsın, bu eşitlikçi düzen sağlamlasın: yayıncı da çevirmen ve şoförle aynı ölçüde kazansın. Bu olmayacağına göre, yüzyıldır çözülmeyen asıl çelişkinin üzerinde duralım: yayıncı-çevirmen/yazar çelişkisi. Ömer Seyfettin, yüzyıl önce yayıncılardan bahsederek bir hesap yapıyor: "Tercümelerini Fransızca bilmeyen gençlere yaptırırlar. Çünkü kocaman bir romanın sayfasına kâğıt para iki kuruş verecek kadar açgözlüdürler. Düşününüz. Bu yayıncı herhangi iki yüz elli sayfalık bir romanı çevirmeninden beş liraya alıyor. Sonra yüz elli liraya bastırıyor. Tanesini yarımşar liraya satıyor. .. Yüz yetmiş beş lira masraf kitapçıya yüz yirmi beş lira kâr bırakıyor." Burhan Arpad 1942'de aynı hesabı tekrar yapıyor ve vardığı sonuç aynı: "Bu memlekette 'Fikir'e verilen kıymet; el işçiliğinden iki, malzemededen beş, aracıdan on ve sermayedardan yirmi defa daha az değerlidir." Şimdi, 2006 yılında Çev-Bir bu hesabı yapıyor, sonuç daha da felaket:

yayınevlerinin çoğu % 7 net telif bedelini kabul etmiyor, kitaplarını 2000 basmaz ya da çevirmene 2000 baskı üzerinden para ödemezlerse çevirmenin hayatta kalamayacak olmasına aldırmıyor ve basitçe, kendilerinin sermayedar çevirmenin çalışan olduğunu göz ardı ederek kendi yatırım risklerini bahane ederek çevirmenin hakkını vermiyor. Verirse de, bunu bir lütuf gibi veriyor. Gülünç bir şekilde okurla çevirmeni karşı karşıya getiriyor: okur kitap almadığı için çevirmen kazanamıyormuş! Yani yayıncı kitap satamadığı için değil, okur almadığı için! Ve bu ülkede matbaalar harıl harıl çeviri basıyor.

İnternet: Elektronik Çağda Çevirmen

Çok değil, bundan on yıl kadar önce çevirmen sadece kaynak metin, kişisel ve kamusal kütüphaneler ve posta hizmetlerinden oluşan bir ağın içinde çalışıyordu. Artık bu ağ daha geniş bir ağla bütünleşti. Çevirmenin çalışmasını kökten değiştiren internet devrimi, yeryüzünün dört bir yanında çok yeni bir olgu. Fakat bu devrimin sonuçlarının, Türkiye gibi gerçek hayatta kütüphane ağı zayıf bir ülkede, çevirmen açısından oldukça olumlu olduğu söylenebilir. Bunun için uygun bir örneği yine Halikarnas Balıkçısı'nın mektubunda bulabiliyoruz:

“*Nostramo*'nun İngilizcesini istiyorlarmış. Yahu ben Türkçeleri (yani tercüme) gönderdikçe, İngilizce metni de peyderpey gönderiyordum. Kitabın son kısmını gönderirken asıl metnin de son kısmını göndermişim. Binaenaleyh elimde İngilizcesi kalmadı. Zaten kitap burada yoktu. Yalnız İngiliz kültür heyetinde (buranın kültür heyetinde) vardı. Binaenaleyh nereden bulup göndereceğim? Benim göndermiş olduğum orada aranıp bulunamaz mı? Yoksa atıldı mı? Zaten ilk cildin başından beş sahife eksik çıkmış. Çocuklar kolejdən arayacaklar, varsa, pazartesi günü belli olacak (bugün cuma). Varsa gönderirim.

Aksi hâlde İngiltere'ye ısmarlamak zorundayım ki, bu bir buçuk iki ay sürer. Fakat şu da var. Kitap oradaki kültür heyetinde mutlaka vardır (Yani İngiliz kültür heyetinde).”

Burada anlatılanlara göre, M.E.B.'nin elinde *Nostramo* adlı kitaptan bir kopya vardır. O kopyayı çevirmen almıştır ve çeviriyi yaptıkça, çevirdiği kadarını çeviriyle birlikte göndermiş. Fakat anlaşılan kitap kaybolmuş. Halikarnas Balıkçısı İzmir'de. Kitap şehirde

yok. İngiliz Kültür Kütüphanesi'nde olabilir, ayrıca şehrin kolejinde olup olmadığına bakılacak. Bulunamazsa İngiltere'ye sipariş verilecek. Ama kitap belki Ankara'daki İngiliz Kültür Kütüphanesi'nde bulunabilir.

1990'larda da, çevirmen ve yayıncının hâlâ yaşıyor olduğu sorunlardan biriydi bu. Çevrilecek kitap sınırlı sayıda gelirdi, kopyalardan birinin kaybolması durumunda sıkıntılı bir süreç yaşanabilirdi ve büyük kentlerde bulunan İngiliz, Amerikan ya da Fransız kütüphaneleri kitabın bulunmasının olası olduğu yerlerden biri sayılırdı.

İnternet devrimi bu durumu kökten değiştirdi. Şimdi çevirmenin elinde bir kitapseveri delirtecek ölçüde olanaklar var. Örneğin, Halikarnas Balıkcısı mektubunda şöyle diyebilir artık: "Eğer bulamazlarsa, internette şu adrese baksınlar, orada kitabın tam metni yer alıyor." Ve bu çevirmen için devrim niteliğindeki olanakların en basiti. Artık çevirmen, birçok sözlükte araştırma yapabilir, metinde geçen ve bir kütüphanede belki yıllarca bulamayacağı bir kavramı sistemli bir internet taramasıyla kısa sürede bulup çözümleyebilir, dolayısıyla sağlıklı bir çeviri için kendi belleğinin ve zihninin sınırlarını aşarak daha zengin bir çeviri çalışması yapabilir. Bunun tehlikeleri de var kuşkusuz, çünkü internetin dil alanlarının eşitsiz gelişimi sonucunda çevirmen çok daha kalıcı ve yanıltıcı yanlış kullanımları benimseyebilir, yaygınlaştırabilir; ama her koşulda bu devrimin özgürlük (ve sorumluluk) alanı kesinlikle Balıkcı'nın özgürlük (ve sorumluluk) alanından çok daha geniş. Bu genişlemenin en ilginç yanlarından biri de, çevirmenle yazar arasındaki mesafenin azalması: artık yazar çevirmen için, uzun yolculukların değil, elektronik anların ötesinde, tam anlamıyla bir metin. İşte bu genişleme, çevirmeni yeni yüzyılın da başlıca kahramanlarından biri kılıyor.

İdeolojinin Engellediği Gelecek

Attila İlhan'ın *Hangi Batı* kitabından sıkça alıntılanan birkaç satır var; bu birkaç satırda farkında olmadan günümüz açısından çevirinin temel sorunlarına değiniyor İlhan:

"Lisede 'Sophokles' okuduk, klasik Türk musikisine sövmeyi, Divan şiirini hor görmeyi, buna karşılık devletin yayınladığı **kötü çevrilmiş** Batı klasiklerine körü körüne hayranlık göstermeyi öğrendik. Sanki Sinan Leonardo'dan önemsiz, Mevlana Dante'den küçüktü, Itri ise Bach'ın eline su dökemezdi. Aslında kültür emperyalizminin ilmiğini kendi elimizle boynumuza geçiriyorduk, ulusal bileşim arama yerine hazır bileşimleri aktarmak hastalığımız tepmişti."

Attila İlhan burada iki tane önemli ve kronik hatayı örnekliyor. Birincisi, dönemin çeviri hareketini yanlış yorumluyor: çevirilerle Leonardo'nun, Bach'ın tanıtılması bir kültür emperyalizmi örneği değildi hiç de, tersine asırlarca Mimar Sinan'a, Mevlana'ya, Itri'ye özen göstermemiş bir geçmişe, günlük hayatı sanat ve bilimle zenginleştirmemiş bir kültüre karşı, çeviriler aracılığıyla bunu yapmanın bir örneğini sunma çabasıydı. Mevlana'yı övenle Leonardo'yu öven aynı kaynaktan besleniyordu. Sabahattin Eyüboğlu bunun karşılığını özlü bir şekilde vermiş vaktiyle: "Selçuklu, Osmanlı anıtlarının bile tozlarını kimler sildi? Batı kültürüyle yetişmemiş olanlar mı?" Hayır, çevirmenler.

İkinci hata, "kültür emperyalizminin" varlığını kanıtlamak için zorunlu bir olumsuzlama: kötü çeviriler. Kolaycı akla göre bir şeyin sonucu kötüyse, araçları da kötü olmalıdır. Dolayısıyla, klasikler "kötü çevrilmiştir." Hangi klasikler? "Batı klasikleri." Bütün hepsi mi? Attila İlhan bunu açıklamaya gerek duymuyor, çünkü genel olarak bütün çeviriler, Batı'dan yapılıyorsa olumsuzdur. Sanki Sinan'ın Mevlana'nın, Itri'nin eserleri çeviri gerektirmiyor ve kuşkusuz "iyi çevriliyorlar."

İşte Türkiye'de çeviri açısından gelecek, bu düğümde yer alıyor: "kimden çeviri yapıyorsun" diye soruluyor önce, soranın düşüncesine ters düşen birindense "boşuna, yanlış, suçlu çeviri, 301'lik çeviri" oluyor, bunun sonucunda da çeviri eleştirisi olarak "iyi çeviri" ya da "kötü çeviri" demek yeterli sayılıyor. Çeviriyi hâlâ yabancı bir şey olarak görüyor çünkü çoğunluk, onu çevirmenin kişiliğinde somutlanmış bir şey, çevirmenin (yani "burada olan kişinin") bir yaratısı olarak göremiyor.

Çevirmeni görünür kılmak için onun bir anıtını dikmek gerekiyor öyleyse. Sözelimi Taksim Meydanı'na, birkaç çevirmen tipinden oluşan bir anıt: masada çalışan, ayakta kitap karıştıran, iki taraf arasında uzlaşma sağlamaya çalışan ya da Osmanlı'dan bu yana yaşanan savaşlarda vurulmuş, toprağa düşen çevirmenler.. Anıtın kaidesine de şuna benzer bir şey yazmalı: Ne kendi edebildi rahat, ne halka verebildi huzur / Ama bildiğin çoğu şeyin kaynağı, çevirmen, işte budur.

Kaynakça:

Hangi Batı, Attila İlhan, 1972. / *Türk Dili*, Mektup Özel Sayısı, 1974. / *Bütün Yazıları I*, Sabahattin Eyüboğlu, 1981. / *Türkiye'de Yazarın Kazancı*, Alpay Kabacalı, 1984.

EK: YAZIDA YER ALAN ALINTILARIN GENİŞ HALİ

TÜRKİYE'DE YAZARIN KAZANCI, ALPAY KABACALI, s. 52:

ÇEVİRMEN 5, KİTAPÇI 825 LİRA ALIYOR!

Ömer Seyfettin'in *Halkımız Niçin Okumuyor?* başlıklı yazısı, konumuzu aydınlatacak birçok bilgi ve rakam veriyor:

«Muharrirler:

- Kitap okunmuyor! diye şikâyet etmemeli,
- Halk okuyacak kitap bulamıyor! demelidirler.

Halkın okuyacak kitap bulamamasına biraz da tâbiler (basımcılar) sebeptir. Bir kere bunların içinde Avrupa'da olduğu gibi dolgun sermayeli bir adam yok. İşleri az olduğu için hepsinin gözü yüzde beş yüz, altı yüz kârda... Bu zihniyette olan adamların akıllan "tahrir hakkı"na (yazı ücretine) bir türlü ermez. Tercümelerini Fransızca bilmeyen gençlere yaptırırlar. Çünkü kocaman bir romanın sayfasına kâğıt para iki kuruş verecek kadar açgözlüdürler. Düşününüz. Bu tâbi herhangi iki yüz elli sayfalık bir romanı müterciminden beş liraya alıyor. Sonra yüz elli liraya bastırıyor. Tanesini yarımşar liraya satıyor. İşte kâr bilançosu:

Lira

1.000 iki bin iki yüz elli nüsha.

Lira

150 Matbaa, kâğıt.

20 Mücellit, hamal ve saire.

5 Tahrir hakkı.

175 Yekûn

Yüz yetmiş beş lira masraf kitapçıya yüz yirmi beş lira kâr bırakıyor. Tahrir hakkı ihtimal kitapları matbaadan mücellithaneye, kitaphaneye taşıyan hamalınkinden az... Artık kim kitap yazar? Tasavvur ediniz. Yalnız amatörler... Hatta geçen gün bir tabiin böyle amatör bir muharrirden kitabını tabetmek için üste de "elli lira" aldığını işittim. Bu şartlar altında yazılan şeylerden halkın nefret etmeğe hakkı yok mu? Bedava muharrir buları fakir kitapçılar, para isteyen muharrirlere adeta düşman nazarıyla bakarlar.

— Bedava yazı çok! Basacak adam nerede? diye iftihar, da ederler. (...)

Ne vakit muharrirlerimiz "âmme"lerinin (halklarının) lisanlarını, temayüllerini (eğilimlerini), ruhlarını öğrenir, tâbiler yüzde on kârla mühimce bir sermaye ortaya -korsarsa matbuat sahasına (basın alanına) okunabilir bir kitap çıkar, halkımızdaki kırk sene evvelki mütalâa (okuma, inceleme) merakı tekrar uyanır. Yoksa bu gidişle, korkulur ki, ne kari (okur) kalacak, ne de muharrir... Yirminci asrın tâ göbeğinde kurunuvustanın (ortaçağın) karanlık ümmîliğine (okuma yazma bilmeyişine) döneceğiz!» (Yöntem, 135-137).

Tahir Alangu'nun belirttiği gibi, Ömer Seyfettin o günlerde bir özlem içerisindedir: «Şartların değişmesiyle yavaş yavaş "parti yazarlığından" koparak, yıllardan beri aklında evirip çevirip tasarladığı, her dergiye yazı veren, halka göre kitaplar hazırlayan, gittikçe yayılan ününden yararlanarak yazıları ile geçinen, "profesyonel bir yazar" olmak istiyordu. Onun profesyonel bir yazar olma arzularına karşılık, kitap ticareti yaparak zengin olmayı reddettiğini, İttihatçıların "milli zengin" yetiştirme adını verebileceğimiz iktisadi politikasının alabildiğine akıttığı kredi musluklarına yanaşmak istemediğini de görüyoruz.»

Alangu, öykücümüzün anı defterinden 7 Nisan 1918 tarihli şu «not»u aktarıyor:

«(Ziya Gökalp) Bana geçen gün dedi ki'-

— Sen bir kütüphane aç! Bizim eserlerimizi bas.

Kitapçı ol. Para kazan. Bizim yazacağımız kitapları her tarafa gönder.

— Sermaye? Dedim.

— O tabii bulunur.

Düşündüm. Kitapçı olmak... Yani tüccarlık! Benim ruhumda bu istidat yoktu.» (Alangu 1968, 370-371). ...

TÜRKİYE'DE YAZARIN KAZANCI, ALPAY KABACALI, s. 73:

Değerli çevirmen Hasan Âli Ediz (1902-1970), «tercüme piyasası» üzerine şu bilgileri verir:

«Babiâli'deki tercüme piyasası 5-10 lira arasındadır. Bir mütercim, iyi bir tercüme yapmak şartıyla haftada iki formadan fazla tercüme yapamayacağına göre eline geçecek para, nihayet ayda kırk liradan fazla olmayacaktır. Kitap ve yazı işleriyle uğraşan, birçok kitap parası vermeye mecbur kalan bir adam için bu paranın ne Tiadar az olduğunu hepimiz takdir ederiz.

... Devletin yaptırdığı tercümelere —ki forma başına 32 liradır— daha geniş bir tercüman kadrosuna yaptırmak suretiyle birçok mütercimleri terfi etmek (rahat yaşamasını sağlamak) lâzımdır.

Hepsinden mühimmi, devlet, tercüme eserleri hususi tâbilerden (yayımcılardan) satın alırken, bu verdiği paranın muayyen bir kısmının mütercime gitmesini temin etmek suretiyle mütercimi doyumak yolunu da tutmalıdır.» (Hasan Âli Ediz, *Tercüme ve Mütercime Dair*, Oluş, 30.4.1939).

TÜRKİYE'DE YAZARIN KAZANCI, ALPAY KABACALI, s. 83:

Milli Eğitim Bakanlığı'nın çevirttiği klasikler için yüksek çeviri ücreti ödediğini Halikarnas balıkçısı'nın (1886-1974) Necati Cumalı'ya 20.6.1947 günlü mektubundan öğreniyoruz: «Nostromo'nun İngilizcesini istiyorlarmış. "Yahu ben Türkçeleri (yani tercüme) gönderdikçe, İngilizce metni de peyderpey gönderiyordum. (...) Orada benim göndermiş olduğum parçaların bulunup bulunmadığını bana lütfen bildir. Şiddetle ihtiyacım olmasa, "defedin uğraşmayın!" diyeceğim. Fakat kitabın —yani üçüncü cildin— muhtemel tutarı olan 500-600 lira adeta bir cankurtaran oluyor.» (Türk Dili, Temmuz 1974).

TÜRK DİLİ, MEKTUP ÖZEL SAYISI, TEMMUZ 1974:

NECATİ CUMALI'YA (I)

20 Haziran 1947

Merhabalar!

Dün gece telgrafını aldım. **Nostromo**'nun İngilizcesini istiyorlarmış. Yahu ben Türkçeleri (yani tercüme) gönderdikçe, İngilizce metni de peyderpey gönderiyordum. Kitabın son kısmını gönderirken asıl metnin de son kısmını göndermiştim. Binaenaleyh elimde İngilizcesi kalmadı. Zaten kitap burada yoktu. Yalnız İngiliz kültür heyetinde (buranın

kültür heyetinde) vardı. Binaenaleyh nereden bulup göndereceğim? Benim göndermiş olduğum orada aranıp bulunamaz mı? Yoksa atıldı mı? Zaten ilk cildin başından beş sahife eksik çıkmış. Çocuklar kolejden arayacaklar, varsa, pazartesi günü belli olacak (bugün cuma). Varsa gönderirim.

Aksi hâlde İngiltere'ye ısmarlamak zorundayım ki, bu bir buçuk iki ay sürer. Fakat şu da var. Kitap oradaki kültür heyetinde mutlaka vardır (Yani İngiliz kültür heyetinde). Oradan benim göndermiş olduğum parçaların bulunup bulunmadığını bana lütfen bildir. Şiddetle ihtiyacım olmasa, "defedin uğraşmayın!" diyeceğim. Fakat kitabın -yani üçüncü cildin- muhtemel tutarı olan 500- 600 lira âdeta bir cankurtaran oluyor .

Joseph Conrad İngiliz değil Polonyalıdır. Bu **Nostromo** da yazdığı eserlerin ilklerindedir. **İngilizcede bilgisini ispat için adam, kitabı çok ağdalı ve girift bir üslupla yazmıştır.** Ben kitabı on dokuz, yirmi yaşımıdayken okumuştum. Onu intihap ederken gençliğimdeki intibain tesirinde kalmıştım. Tercümeğe başlayınca ne güçlükler çektiğimi ben bilirim. **Yoksa tercüme bürosundakiler bana İngilizce öğretecek değil a.** Sonra **metne sadık kalmak için uzun cümleleri kırmadım.** O zamanlar Maarifin **Tercüme** dergisinde çıkan ve Ömer Rıza'nın Herodot'unun tercümesini tenkit eden bir yazısını okumuştum. O tenkitte hülâsaten, Ömer Rıza'nın, Herodot'un girift olan tarz-ı ifadesini olduğu gibi Türkçeye geçirmeyerek, açıp akıcılaştırdığı iddia ediliyor; ve böyle yapmış olması bir kusur sayılıyordu. Ben de bu tenkiti haklı bulmuştum. Bu mektubu tayyare postasına yetiştirmek üzere kısaca kesiyorum. Merhaba. Herkese selâmlar, candan merhabalar.

Cevat Şakir

[Sabri Gürses: Yukarıdaki son paragrafta Cevat Şakir olağanüstü birkaç şey sergiliyor. Birincisi çevirmenin özgüveni: yayınevine karşı kendi dil bilgisine güveniyor, çeviri üslubunu savunmaya hazır olduğunu belirtiyor. İkincisi, Conrad'ın üslubunu çözümlüyor, kullandığı İngilizce'nin özellikle "ağdalı ve girift" olduğunu belirleyerek, büyük olasılıkla buna uygun bir çeviri yaklaşımı benimsiyor. Üçüncüsü: Metne biçimsel sadakati de önemsiyor ve bunu *Tercüme* dergisinde yayınlanan çeviri eleştirileri çerçevesinde tartışmaya hazır olduğunu belirtiyor. Günümüz açısından dikkatle üzerinde durmayı gerektiren çevirmen özellikleri: kendinden emin, işine yaklaşımı sorumlu ve çözümleyici.]

P. S. Bana olup bitenleri bildir. Bir de yahu bu, **Aganta Burina Burinata**'nın ikinci tabı olmadı mı? 3000 bastılardı, çoktan bitmiş olacak. Yoksa üç bin diye boyuna basıyorlar mı? Bay Yaşar Nabi nerede? Onlar kitap tercüme ettiriyorlarsa bana hemen göndersinler, formasına ne verdiklerini de bildirsinler. Yine Merhaba.

NECATİ CUMALI'YA (II)

25 Eylül 1947

Merhaba ya hazret!

Bu mektubu otuz dokuz buçuk derece ateşle yazıyorum. Hasta oldum. Geçer, veyahut biz geçeriz. Son mektubuna cevap vermeğe gecikmem bundan dolayı. Aman uğraşın da şu musibet tercüme bürosundan artık iş bitsin. Zaten fimabaid tercüme edeceğim yok müsterih olsunlar. Eyuboğlu'ndan mektup aldım. Adresini değiştirmiş cevap verdim, senden de bahsettim. Ankara'ya kadar gidip tercüme almamı tavsiye ediyor. Fakat bende o gayret kalmadı. Yalnız Bernard Shaw'ın piyesinin üç zulusunu vermişlerdi. Sonra tehlikelidir diye basmaktan vazgeçtiler. Bunun için müracaat edeyim mi ? Bernard Shaw gibi Anglo-saxon kültürünün ta evcinde mevki tutmuş bir adam başlıca eserlerinin biri tehlikeli olur mu? Daha fazla yazamayacağım. Ha! - hikâyeleri iki tane gönderiyorum. Çünkü bazen lirizme ve bazen de - daha münasip bir tabir bulamadığım için felsefeye diyeyim kaçıyorum. Bittabi hangisini tercih edeceklerini bilmediğim için iki çeşitten birer numune gönderiyorum. Gözlerinden öperim. Bizi soranlara, ve sormayanlara da candan merhabalar. Merhaba!

Cevat Şakir

NECATİ CUMALI'YA (III)

Merhaba!

Gözlüklerimi yanıma almamışım, âdetâ yazmak işkence oluyor. Aylarca önce bana yazdığım mektupta Bakanlığa paranın verilmesi için istida yazmamı tavsiye etmiştin. Ben de aylardan beri istida yazmağa niyetleniyorum fakat bir türlü resmî evrak yazamıyorum. Onun için bu mektubuma istida pulları lef ettim. Sen yaz. İmzamı at. Benim kabulümdür. Matluplarım şunlar.

Bernard Shaw'un **İnsan ve Üst İnsan** piyesini tercüme etmiştim. Onun altı yüz küsur lira- 2/3 parasını aldım. Demek ki 200 küsur lira alacağım kaldı. Bakanlık onu basmak istemiyor, korkuyormuş. Çünkü o İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanacaktı. Fakat yayın ve basın bilmemesi müsaade etmemiş. Biz eseri göndereli iki küsur sene oldu. Bakanlık ister bassın, ister basmasın, 200 küsur lirasını versin. Bir de **Nostromo**'nun ikinci cildinin parası yani iki sulsü, yani 600 küsur lirayı hemen hemen iki sene önce almıştım. Alacağım 300 küsur liranın verilmesi. Yani iki kitap 500 küsur lira eder. Sen ister birinden, ister ikisinden bahset.

Adresim: Cevat Şakir Kabaağaçlı, 335, Hatay Caddesi İkinci Karantina, İzmir

Bay Kalkancı buraya gelmiş, fakat kendisini göremedim. Eyuboğlu'yla mektuplaşıyoruz. Bana Paris'ten karanfil tohumu gönderdi. Yazın gelirsen çiçekleri görürsün. Orada bizi soranlara ve sormayanlara "Merhaba!" Madame Roji Sabo'ya candan selâmlar. Gözlüklerim yanımda değil. Yazdığımı göremiyorum. Sevimli yüzünden öperim. Yine Merhaba!

Cevat Şakir

NECATİ CUMALI'YA (IV)

Merhaba ya hazret!

22. 5. 947 tarihli mektubunu vaktiyle aldım. Sana vaziyeti anlatayım. Bernard Shaw'un **Don Juan**'ı, veyahut **İnsan ile Üst İnsan**'ını basmağı tehlikeli bulmuşlar. Onun üçte ikisini almıştım. Üçte biri, ki 250 küsur lira eder. - İşte o ederi balık kavağa çıktığı zaman ödenecek demek. Hâlbuki onun ayrıca mukkedeme ve sairesini istemişlerdi. Onu da gönderdim.

Onun ne üçte birini ne ikisini almayacağız. Tabir galiz amma kala kala payımıza üçün biri kalıyor. Onu evvelâ bir kenara defedelim. **Nostramo** üç cilttir. Birinci cilt basıldı ve parası tamamen alındı. İkinci cildin üçte ikisi yani altı yüz küsur lirası alındı, üç yüz küsur lira alacağım kaldı. Zannedersem bu üç yüz liranın alınması için vekâletnameye ihtiyaç yok. Üçüncü cildin ne üçte ikisi ne üçte biri alındı. - Binaenaleyh benim alacağım, ikinci ciltten 300 küsur, üçüncü cilt veyahut son kısmından da 500 ilâ 600 liradır ki ceman yekûn 800-900 lira eder. Mektubunda son kısımdan bahsediyorsun fakat ikinci cilt veya son kısmın 300 küsur lirasından bahis yok. Bunu soruştur. Eyuboğlu'ndan aldığım son mektupta galiba Halid Ziya Bey'e daha yüz on beş lira borcum olduğu anlaşılıyor. Ben istersen sana çabuk bir vekâletname göndereyim. Vekâletnameyi Eyuboğlu'na göndermiştim fakat o gitti. Bilmiyorum gitmezden önce başkasına- müteselsil olmak üzere- bir vekâletname bıraktı mı? Bıraktıysa ayrıca vekâletnameye lüzum kalmaz. Senin bana yapacağın iyilik, bir vekâletname verme yok mu onu anlamak ve bana yazmak ki, sana derhâl vekâletname göndereyim. Gerek ben, gerek Asım Kültür, Halid Ziya Bey'e mektup yazdık fakat bir cevap alamadık. Sonra senden ikinci ricam ikinci cildin üçte biri yani 300 küsuru ne olduğunu anlamaktır. Üçüncü ricam üçüncü cildin parasını takip etmektir. Velev ikinci cildin üçte biri, velev son cildin üçte ikisi- hangisini ilk önce kurtarabilirsen, hemen o paradan Halid Ziya Bey'in 115 lirasını tediye et. Vaziyetim pek fena. Ankara'dan **Bu Yollar Uzar** diye sevimli bir hikâyeler kitabı geldi. Gönderen çocuklara candan merhabalar. Senin de gönderdiğin ufak şiir kitabını aldım.

Candan şükürler ve teşekkürler. Gönderilen kitapların metinleri kadar, gönderilişleri de bin bir sıkıntı içinde bir iç ferahlığı bahşediyor. İnsan yürek yerine, her taraftan tevcih edilmiş yumruklara maruz kalırken hoş oluyor doğrusu dosttan selâm. Velhasıl insanlar güzel şeyler. Bunca ıztıraba rağmen fakara evimin yokuşunu bir başıma tırmanırken, yukardan denize bakıyorum da yine kendi kendime bir şarkı mırıldanıyorum. Bir biçim örümcek varmış, şafağa doğru yumurtlamış, veyahut yavrularmış- her neyse? Yavrular hemen ağızlarından bir ince ağ teli salmaya başlarmış. Güneş ufuktan fırlayıp da dağları duvaklayan çiyleri eritince yukarıya uçan buharla örümceklerin ağızlarındaki teller de bir uçlarından havalanmış. Öyle ki, örümceği kaldırıp rüzgârın hava ve hevesinin istediği yere götürürmüş. Ben de yokuşu çıkarken, şarkımın bir ucu dudağımda, bir ucu havada, hiç sıkletimi duymadan kendimi ta tepede buluyorum. Herkesin haysiyeti var! Malûm. Benimki var mı yok mu bilmiyorum. Yoksa umurumda değil, varsa, onu şehirde bırakıyorum. Yol kilimi diye Kemeraltı caddesine döşeyip özledikleri kadar çiğnesinler. Yahu Necati, Esop'un ve La Fontaine'nin bütün masallarını yeni baştan yazmağa niyetleniyorum. Meselâ ağustos böceği ile karınca. Şu içersi kezzap gibi dolu, mıhsıçtı karıncaya bak! Onu iki bin seneden beri methedilip durulmuş olması artık yeter. Ona kıyas zavallı ağustos böceği, şarkıyla dereyi tepeyi, gür gür gürlendir. Güneş ışığı dile geniş sanırsın ve bütün canını şarkısına vererek sonbaharla beraber canını verir. Kışa doğru ağustos böceği çoktan yok olduğu için karıncaya gidip yalvaracak böcek kalmaz. Bu masalda karıncanın o zehir dolu içi uğurunda hem tabii hayat tamamen deforme olarak zikrediliyor, hem hakikat yamru yumrulaştırılıyor. Sonra karıncanın gıdasını ağustos böceği yiyemez. Çünkü karıncaların çoğunda, ancak bir karınca gıda yer. Gıdanın tamamını hazmetmez fakat başka bir karıncanın ağzına ciro eder. O da başkasının ağzına pas eder. Ve gıda, hiddetlenip de hiddetini alan silsilei meratibinin mafavkden maduna gönderen daire amiri gibi bütün karınca hiyerarşisini dolaşır. Buna sosyal gıda derler, o mideye de sosyal mide derler. Merhaba nereden başladık nereye geldik. Sana yazmakta geciktim. Çünkü bütün sıkıntıma rağmen para meseleleri için mektup yazmak sıkıntılı oluyor. Onun için, "Bugün değil hele! Yarın yazarım" diye, her gün karar verirken içim ferahlıyordu. Fakat canıma tak dedi. Bu mektubu yazmakla sıkıntıma karşı mesuliyeti sırtımdan atmış, bulunuyorum. O mesuliyet şimdi sana geçtiği için, içimdeki sıkıntıya sana karşı duymakta olduğum derin bir merhamet kaim oldu. Eyuboğlu'ndan Napoli'den bir kartpostal aldım. Ona da sana da merhaba! Yahu Allah aşkına söyle, Gökova körfezinde kıran dağlar altmış altı bük güzel değil miydiler?

Cevat Şakir

Bizi tanıyan ve tanımayan cümle âleme merhaba! Mademe Sabo'ya da.

ALINTILARIN KAYNAKÇASI:

Türk Dili Mektup Özel Sayısı, Temmuz 1974. (Halikarnas Balıkcısı'nın bu dergide yer alan mektupları internet üzerine de aktarılmıştır:

http://members.fortunecity.com/herdem/ozel_ulak.htm)

Türkiye'de Yazarın Kazancı, Alpay Kabacalı, Değişen Dünya Yayınları, 1984. (Bu kitabın genişletilmiş bir edisyonu, *Türkiye'de Matbaa Basın Ve Yayın* adıyla 2000 yılında yayımlandı.)